

Špión zaľúbený do cudzej vlasti

James Branam (49) je dnes šéf vývoja technickej dokumentácie pre región Európy, Blízkeho východu a Afriky v spoločnosti CA Technologies. Keď sa ho spýtate, čo robil predtým, zvykne odpovedať lakonicky: „Áááale, počúval som Československo.“

V osemdesiatych rokoch totiž ako lingvista amerického letectva zo základne v Nemecku odpočúval rádiovú komunikáciu armády socialistického Československa. Jeho špiónska anabáza bola však len jednou kapitolou na ceste k tomu, aby sa stal Čechom.

autor - Kristián Klima

» Keď sa nič nedialo, počúvali sme pražských taxikárov či rozhlas a zabávali sa na českých verziách zahraničných hitov

Indiana, druhá polovica šesťdesiatych rokov. V typickom prostredí amerického vidieku, kde prakticky jediné vzrušenie ponúkajú raz za rok slávne preteky 500 míľ Indianapolis, dostáva James Branam na miestne pomery netypickú výchovu. „Mama sledovala správy a rozprávala mi o dianí vo svete, vedel som o situácii v Nemecku, o Berlínskom múre. Cudzí krajiny ma fascinovali, miloval som atlasy a mapy, učil som sa výslovnosť fínskych miest. To sa mi hodilo, keď som mal osem rokov, vyhral som ročníkovú súťaž v zemepise,“ spomína James na prvý kontakt so svetom za hranicami USA.

Od fascinácie cudzími krajinami k fascinácii jazykmi nie je ďaleko. Keď na strednej škole prišla na rad otázka výberu cudzieho jazyka, James si mohol vyberať. Okrem klasickej ponuky španielčiny, francúzštiny a nemčiny bola totiž na výber aj ruština, a to vďaka emigrantovi z Juhoslávie. James sa rozhodol práve pre ruštinu. „Počul som, že španielčina je ľahká a že po francúzsky hovorí každý. Ruštinu som si vybral preto, lebo to bol jazyk najviac vzdialený od angličtiny. V prvom ročníku nás bolo trinásť, v druhom už len sedem.“ Experimentálny program ale trval len dva roky, takže v treťom ročníku James presedlal na nemčinu a vo štvrtom si pripbral francúzštinu i španielčinu. Nastal čas zväziť, čo ďalej v regióne, kde je vysoká nezamestnanosť a málo príležitostí. James

chcel ísť na univerzitu, ale rodičia váhali, či sa zaručiť študentskú pôžičku, keďže sa museli starať o troch mladších súrodencov.

„Urobil som teda to, čo mnoho ľudí robilo vtedy a robí dodnes. Vstúpil som do armády a nasledoval kroky svojich starých otcov, otca i nevlastného otca. Môj otec i moji bratia neskôr išli k námorníctvu, ja k letectvu. Milujem totiž lietadlá,“ vraví. Písal sa rok 1981.

NETRADIČNÝ VOJAK. V náborovom centre US Air Force v meste Columbus sa James presvedčil hneď, že jeho jazykové schopnosti boli typicky neamerické. Keď vyhlásil, že mal na strednej štyri cudzie jazyky, náborový seržant mu neveril a radšej si zavolať do školy, aby mu to potvrdili.

„Mal som vtedy sedemnášť, stále som študoval. Keď dotelefonoval, povedal mi, že má prácu presne pre mňa – operatívny hlasový špecialista (voice operation specialist). Neskôr to zmenili na kryptologický lingvista (cryptologic linguist).“

Americká armáda mala program, v ktorom študenti absolvovali veľmi intenzívny jazykový kurz. Malo to však pár podmienok. „Musel som sa upísať na šesť rokov, nie na štyri, pretože samotná príprava v škole trvala takmer dva roky a samozrejme chceli, aby človek potom aj niečo skutočne odslúžil. Povedal som o.k., bol som mladý, sprostý a všetko, čo som chcel, bolo odísť z rodného mesta. Tak som pristúpil aj na ďalšiu podmienku. Takzvaný D-LAB test (Defence Language Aptitude Battery).“

Tento celodenný test využívala americká armáda na zistenie schopností uchádzačov zvládnuť nový jazyk a reálne ho používať. Uchádzačov počas dňa učia fiktívny jazyk, ktorý ma slovnú zásobu, gramatiku. Po každej mikrolekcii nasleduje test. Na konci dňa musia byť uchádzači schopní počúvať nahrávky, robiť zápis a preložiť ho do angličtiny. Z jazyka, ktorý neexistuje.

James v teste uspel, nastúpil k letectvu a odišiel na základňu San Antonio v Texase. „Bol to klasic-

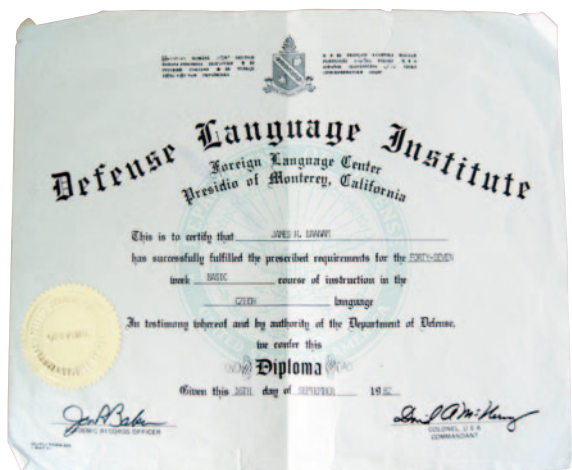

» Colombo s cigaretou v ruke sa opýtal, či si môže pozrieť pasy. Krvi by sa vo mne nedorezal, myslel som, že to súvisí s fotkami, ktoré som urobil

ký základný výcvik, kde strieľate zo zbraní, pochodujete a reve na vás seržant, presne tak ako vo filmoch. A ak poznáte film Forrest Gump, tak áno, za trest dostanete vydrhnúť podlahu zubnou kefkou,“ približuje James svoje prvé dni v armáde. Súčasťou pobytu na základni však boli aj jazykové testy, podobné ako D-LAB, no v menšom rozsahu, zamerané na základné jazykové skupiny. Test z európskych jazykov bol v ruštine, schopnosť zvládnuť ázijské jazyky sa testovala na čínštine a semitské jazyky na arabčine. Výcvik James skončil v auguste 1981, dva dni pred svojimi osemnástymi narodeninami.

„Sedeli sme na základni, robili bežnú činnosť a čakali na rozkazy, kto kam pôjde. Darilo sa mi vo všetkých troch testoch, takže som mal možnosť rozhodnúť sa, akému jazyku sa chcem ďalej venovať. Ponúkli mi ruštinu, po ruských lingvistoch bol naozaj veľký dopyt, ale ruštinu som nechcel, pretože výučba prebiehala v Texase, ktorý som nenávidel. Chcel som ísť do Defense Language Institute v Monterey. Je to v Kalifornii, pri mori, raj na zemi,“ priznáva so smiechom James.

Tento jazykový inštitút je armádnou jazykovou školou, ktorú využívajú všetky

silové a diplomatické zložky americkej vlády – od Pentagónu cez FBI po CIA. Jazyky sa menia podľa priorít armády, dnes inštitút ponúka viac ako štyridsať jazykov, v čas studenej vojny ich bolo vyše sedemdesiat. Jamesovi ponúkli švédčinu s tým, že po výcviku by pracoval na americkej ambasáde v Štokholme. Pozícia však bola zrušená, a tak prišla ponuka na poľštinu. Ani to netrvalo dlho. „Jedno ráno tak čakáme na denný rozkaz a seržant zreve, že potrebuje troch dobrovoľníkov, ktorí by odišli o týždeň do Monterey študovať češ-

vojakom do hlavy meter vysoký štós kníh za pár mesiacov.

Tempo štúdia bolo 40 až 50 slov denne, memorovanie dialógov bolo na dennom poriadku, rovnako aj testy. „Slovná zásoba bola orientovaná na vojenskú terminológiu,“ približuje James. K tomu história, kultúra, geografia... Z 25 ľudí v jeho ročníku dokončilo kurz načas len osem.

K češtine po čase pribudla slovenčina. „Mali sme tak jednu či dve hodiny slovenčiny denne. Dôvod som zistil až neskôr, keď som monitoroval rádiovú komuniká-

ciu varšavského paktu – minimálne polovica komunikácie československých vojenských pilotov bola v slovenčine.“

Po jazykovom kurze nasledoval strojepis, stenografia, rádiová komunikácia, počítačová teória a prax. „Počúvali sme nahrávky rádiových depeší a museli sme ich ručne, stenograficky, prepisovať. Ľudia, ktorých zo školy poslali na základňu Augsburg či na berlínsky Tempelhof, robili prepisy ručne. Ja som bol pridelený do špeciálnej jednotky pri základni Hahn (dnes civilné letisko Frankfurt-Hahn – pozn. *Profit*), kde bol na ten čas špičkový a prísne tajný počítačový systém. Mali sme dokonca vlastný mainframe.“

» Uchádzačov počas dňa učili fiktívny jazyk. Na konci dňa museli byť schopní počúvať nahrávky, robiť zápis a preložiť ho do angličtiny

NEPRIATEĽ PRED BRÁNAMI. Spravodajská jednotka vojenského letectva monitorovala rádiové vlny v Nemeckej demokratickej republike, západnej časti Poľska a v Československu.

„Východné Nemecko je v podstate celá rovina, ale Československo nie. Preto sme využívali stratosférické lietadlo U2 vo verzii TR-1, ktoré odštartovalo z Veľkej Británie a osem až štrnásť hodín lietal vo výške zhruba 21 kilometrov pozdĺž hraníc od Lubecku po Bavorsko a späť. Zachytený signál potom prenášalo dole k nám na základňu. Počuli sme celé východné Nemecko, Čechy, západ Poľska, časť Moravy, a ak bolo mimoriadne dobré počasie, tak aj západ Slovenska – Malacky, Piešťany a Trenčín.“

Ako profesionálny vojak so špeciálnym poslaním poznal James lokalitu každej základne v ČSSR, ich frekvencie či armádne frekvencie pre tú-ktorú činnosť – jedna frekvencia bola určená pre pristávanie či

tinu. Keďže som sa chcel dostať z Texasu, rýchlo som zdvihol ruku. O Československu som už niečo vedel, na strednej som nejaký čas chodil s istou Laurou. Jej rodina sa prisťahovala do Indiany z Chicaga, mali českých predkov.“ Do Monterey odišiel James v októbri 1981.

ŠKOLA DRINOU. Inštitút sa vyznačuje intenzitou výučby a tým, že všetci učitelia tam učia svoj rodný jazyk. „Pani Lída bola z Písku, Ivana z Brna, slečna Ľuba Albertová z Brezna, jeden učiteľ bol z Bratislavy. Všetko emigranti a väčšina z nich odišla v roku 1968. Učil ma aj Ján Beneš, známy český disident,“ spomína si James na personál, ktorého úlohou bolo vtlačiť mladým

vzlet, iná pre mimoriadne udalosti v blízkosti hranice. A monitorovalo sa všetko. „Naše zariadenie bolo nastavené tak, že každý z nás mohol v prípade potreby počúvať až šesť frekvencií naraz – mohli sme pridať tri pre ľavé slúchadlo a tri pre pravé. Samozrejme, frekvencie mali rôzne priority, takže ak sa napríklad aktivovala frekvencia pre udalosti na hranici, automaticky zablokovala v slúchadle tie ostatné.“ Československo mali na starosti traja lingvisti, pri väčších akciách ako cvičenia vojsk Varšavskej zmluvy bol tím posilnený o ďalšieho.

Keď sa nič nedialo, počúvali pražských taxikárov či rozhlas a zabávali sa na českých verziách zahraničných hitov.

NA NEPRIATELSKOM ÚZEMÍ. V roku 1986 mal byť James prevelený späť do USA na základňu Davisa-Monthana v Arizone. Požiadal ale o odklad a dostal ho. V januári 1987 prišiel ďalší rozkaz: v apríli sa mal sťahovať do USA a nastúpiť v Národnej bezpečnostnej agentúre (NSA).

„Väčšina ľudí, ktorí pracovali na poste lingvistu, bola počas svojej kariéry v NSA,“ vysvetľuje James. „Lenže ja som sa nechcel vrátiť do USA, bol som ženatý, miloval som život v Nemecku, mal som rád jazyky okolo seba i kultúru. A keďže sa môj šesťročný kontrakt s armádou blížil ku koncu, rozhodol som sa odísť.“

James zostal v Nemecku a našiel si prácu v poisťovni Hamburg Mannheimer (dnes Ergo Life Insurance) a predával životné poisťky – bol jediným rodeným Američanom zamestnaným vo firme. Keď prišiel čas na dovolenku, James mal jasno, kam chce ísť. „Keď sa dva roky učíte jazyk, realie a ďalšie štyri roky ste s tým všetkým v kontakte, vytvorí sa vo vás akýsi pocit bratstva – v mojom prípade s Čechmi a Slovákmí, to isté cítili kolegovia, ktorí mali nemčinu a odpočúvali NDR. Áno, vedeli sme, že to boli naši nepriatelia, ale zároveň sme boli ich fanúšikmi. Takže sme boli radi, keď sa im darilo v športe, napríklad keď Československo v hokeji porazilo Sovietsky zväz.“ Pochopiteľne, ako vojak US Air Force James do Československa nemohol, a aj po odchode z armády musel požiadať o povolenie. Dostal ho, a tak sa vybral požiadať o víza na československú ambasádu v Bonne. „Chceli vedieť všetko. Presnú trasu, koľko dní kde strávim, koľko peňazí si vezmem, mená rodičov aj starých rodičov, ale aj to, či som bol v armáde. Kľúčové bolo, že sa nepýtali, čo presne som

robit, iba kde som slúžil. V Nemecku bolo vtedy zhruba dvestotisíc amerických vojakov, možno si mysleli, že som bol údržbár.“ James vízum dostal, ale keby sa dotýčný úradník na ambasáde pozrel na Jamesovu trasu lepšie, zistil by, že vedie popri každej jednej leteckej základni v ČSSR. „Naozaj som veľmi túžil vidieť Československo, ale veľmi som túžil vidieť aj lietadlá, ktoré som za posledné štyri roky odpočúval. Naozaj milujem lietadlá. Napríklad v roku 1986 som si odšoféroval 37 hodín, aby som si vo Fínsku na základni Kuopio mohol naživo pozrieť migy, ktoré mala fínska armáda vo výzbroji. To bolo jediné miesto, kde som mohol ako americký vojak ísť legálne a tie stroje vidieť.“

Jamesova cesta do socialistického Československa viedla v roku 1988 z rakúskeho Linzu do Českých Budějovic za lietadlami Mig 21 a 23 a cez Prahu ďalej na Slovensko. „Videli sme mnoho ceduliek so zákazom fotografovania, ale len raz ma policajt

» Keď sa dva roky učíte jazyk a realie, vytvorí sa vo vás akýsi pocit bratstva – v mojom prípade s Čechmi a Slovákmí

upozornil, že nesmiem fotiť, a vysvetlil mi, že je tam továreň. Keď som pri letisku Sliac fotografoval útočné helikoptéry Mi-24, zbadal ma nejaký bežec. Otočil sa, myslím, že sa snažil zapamätať si nemecké evidenčné číslo môjho auta. Som si istý, že bol z armády – oholený, vojenský zostrih.“

MAĎARSKÁ SPOJKA. Československo James prešiel bez problémov a po čase sa odvážil aj na predaj vtedy vysoko cenených západonemeckých mariek, o ktoré mala miestna populácia enormný záujem. Po obligátnej obhliadke leteckej základne na východe Slovenska zamieril od Košíc smerom k hranici s Maďarskom, kde už stála dlhá kolóna áut.

„Colníci niektoré auta rozoberali a hovorím si, dočerta, ja mám plný kufor filmov... Všimli sme si ale, že colníci sa sústreďovali na poľské autá, napokon si asi po dvoch hodinách pozreli naše pasy a pustili nás ďalej. Boli sme zhruba 30

James Branam o hľadani frekvencií

Armády ČSSR, Poľska a ZSSR absolvovali pravidelne takzvané comms change – zmenili všetky frekvencie a identifikačné čísla pilotov. Mali sme obrovskú databázu, a tak sme vedeli, že pilot 485 patrí napríklad na základňu Dobřany. Lenže odrazu mal iné číslo a my sme netušili aké. Takže sme zúfalo načúvali na všetkých frekvenciách, ak sa náhodou nezmenili aj tie, a snažili sa identifikovať pilota podľa hlasu. Znie to neuveriteľne, ale niekedy sa nám to podarilo a zistili sme tak jeho číslo.

Ak napríklad pilot spomenul „nose cone“ (kužeľ na nasávanie vzduchu), vedeli sme, že letí na Migu 21, pretože iné lietadlá v Dobřanoch nemali. A keďže na tamojšej základni mali len zhruba 40 týchto lietadiel a my sme poznali čísla pilotov, mohli sme ich identifikovať o čosi jednoduchšie. Samozrejme, spoliehali sme sa aj na rozviedku, ktorá informácie získavala po vlastnej osi, ale o tom naozaj nemôžem hovoriť. Horšie bolo, keď zmienili frekvencie. To sme potom museli manuálne prehľadávať celé spektrum, aby sme zistili, ktoré frekvencie sú vojenské a na čo slúžia. Mimočodom, mnoho ľudí nevie, že lietadlá Varšavskej zmluvy mali frekvencie nastavené napevno, na rozdiel od lietadiel NATO, kde sa dali manuálne meniť. Dôvodom bolo, aby sa piloti nemohli spojiť so silami NATO a zbehnúť aj s lietadlom.

Americký príbeh

desať kilometrov za hranicou, keď som si uvedomil, že nás sleduje civilná lada s maďarským číslom. Odrazu lada prudko zrýchli, predbehla nás, prudko zabrzdila, objavil sa červený nápis „Stop“, a tak som zastal. Z lada vystúpil chlapík oblečený v baloniaku ako Colombo, zo zadných dverí -dva vojaci so samopalmi. Colombo s cigaretou v ruke prišiel k autu, po nemecky sa nás spýtal, kam ideme a či si môže pozrieť naše pasy. Krvi by sa mi nebol dorezal, myslel som, že to súvisí s fotkami, ktoré som urobil, hovorím si, o.k., konečná, idem do basy. Colombo nám ale vrátil pasy, ospravedlnil sa a mohli sme ísť. Prestali nás sledovať, myslím, že hľadali niekoho iného, ale ešte niekoľko hodín som bol šialene nervózny.“

Nevyhnutne musí nasledovať otázka, či svoje fotografie ukázal bývalým kolegom. „Nie,“ odpovedá skôr, než otázka doznie. „Tie fotky som urobil ako svoje hobby. Nevravím, že som niektorú nejakému kamarátovi, ktorý ešte slúžil, neukázal, ale tie snímky aj tak nemali spravodajskú hodnotu. Kvalita bola zlá, iba silueta lietadla na snímke, naozaj len expert by spoznal, o aký stroj ide.“

PO PÁDE OPONY. Nezná revolúcia zastihla Jamesa v rodnej Indiane, kde pracoval pre nemeckú drevársku spoločnosť. „Nemyslel som si, že sa toho dožijem, mal som predstavu, že sa svet, ktorý som po-

znal v roku 1987, nikdy nezmení. A odrazu sa v telke objaví David Hasselhoff na Berlínskom múre spieva I've been looking for freedom. Inak je to hrozná skladba.☺ V roku 1993 sa James presťahoval do Prahy. Čiastočne, ako hovorí, preto, že mal krízu stredného veku, ale najmä preto, lebo chcel Československo naozaj spoznať. „Z rozdelenia som bol smutný, vždy som si myslel, že Slovensko je krajšie, to vám povie každý Čech.“ James počas rozhovoru niekoľkokrát spomenul, že sa vždy snažil stať súčasťou kultúry, v ktorej žil. V Nemecku hral v dvoch miestnych kapelách, pričom jedna z nich mala 80 percent repertoáru v nemčine, naučil sa plynule po nemecky. V Prahe to nemalo byť inak. Ako väčšina Američanov začal učiť anglický jazyk. So znalosťou češtiny nebol len obyčajný lektor. „Na Gymnázium Jižní Město som bol „trídním profesorom,“ hovorí po česky. „Povedali mi, že som jediný rodený Američan, ktorému sa to podari-

» Mali sme tak hodinu či dve hodiny slovenčiny denne. Dôvod som zistil až neskôr, keď som monitoroval rádiovú komunikáciu varšavského paktu

lo. Chodil som na klasifikačné porady, na konci roka robil výkazy, stretával sa s rodičmi...“ Okrem toho učil vo firmách, písal knihy a učebnice (Jamesovi vyšlo 31 kníh), skladal hudbu s českými textami a vystupoval.

V roku 1996 dokonca vyhral autorskú a divácku súťaž na festivale Trampská porta za skladbu Nuselský blues. O rok na to sa vybral na slovenské turné. „Robil som predskokana českej skupine Podivín so svojimi anglickými a českými piesňami. Hrali sme v Handlovej, Žiline, Poprade a vo Svidníku, ak sa nemýlim, bolo to tak v rokoch 1997-1998.“

V roku 2002 sa James vrátil do USA. Donútili ho zdravotné problémy. „Zarábal som veľmi slušne ako učiteľ, tlmočník, pracoval som 18 hodín denne, učil 60 vyučovacích hodín týždenne, po večeroch písal knihy, cez víkendy doučoval. Takmer som sa zabíj stresom. Týždeň som strávil v nemocnici a lekári mi povedali, že ak nespomám, nedopadnem dobre.“

DRUHÝ NÁVRAT. V Oregone študoval, začal sa venovať informačným technológiám, naďalej písal, no v oveľa voľnejšom tempe. V Spojených štátoch však vydržal len dva a pol roka a v decembri 2004 sa vrátil do Prahy. „Česko mi skrátka chýbalo. Musel som sa vrátiť, nemal som na výber,“ vyznáva sa James.

Chcel sa ale venovať niečomu inému, a tak skúsil spojiť IT a písanie. Stal sa z neho technical writer, písal dokumentáciu k softvérovým produktom SuSe Linux, odkiaľ odišiel do Sun Microsystems, kde zostal štyri roky. Napokon zakotvil v pražskom technologickom centre spoločnosti CA Technologies, ktorá vyvíja softvér pre mainframy.

„Keď si to tak vezmem, bola to náhoda, že som sa začal učiť po česky. Mohol to byť akýkoľvek iný jazyk,“ filozofuje James. „Píšem o tom knihu, bude sa volať Můj český osud, My Bohemian Destiny.“ A v novembri bude robiť skúšky potrebné na získanie českého občianstva.